گەنج لە نێو هاوکێشەکانی ژیاندا

لە کۆمەڵگایەکدا کە تازە لەسەرە ڕێی کرانەوە و پەیڕدنن بە پێشکەوتن لە هەموو بوارەکانی ژیاندا، ئەو هۆکارانە چین کە دەبنە هۆی سەرهەڵدانی کێشەکان و پەراوێز خستنی گەنج، ئەمەش بە سەرەتایەکی خەترناك دادەنریت بۆ داهاتەی ئەم ولاتە، ئایە ئەم پەراویزخستنە لە چیەوە سەرچاوەی گرتوە؟، بڵێی کاریگەری ململانێی نەوەکان بێت، کە ئەمەش پێشینەیەکی دوری هەیە و لە هەموو قۆناغەکانی ژیاندا ئەم ململانێیە بونی هەبووە، یاخود حاڵەتێکی لێکترازانە کە ئەمرۆ سەراپای تێروانینەکانی گرتۆتەوە، ئایە گرفتێك هەیە لە نێوان گەنج و دەسەلاتدا؟، یاخود دیسانەوە نا تێگەشتنێك هەیە، ئەرکی دەسەلات چیە لە بەرانبەر ئەم قەیرانەدا و دەبێت ئەرکەکانی سەرشانی گەنجانیش چیبن و چۆن جێبەجێیان بکات؟، دەست پێکردنەوەی کۆچی بەلێشاوی گەنجان بۆ؟، ئەی ئەو بەراوردکاریانە چین لە نێوان ژیان و تێڕوانین و تێفکرینەکانی گەنجانی ئێرە و گەنجانی ولاتانی پێشکەوتوو، کۆمەڵگە چۆن دەڕوانێتە هەڵسوکەوتەکانی گەنج.

ئەمانە و چەند بابەتێکی تری تایبەت بەم کێشەیە لەم تەوەرەدا دەخەینەڕو، بەلاَم ئەوەی کە جێگەی ئاماژە پێدانە ئەم تەوەرە کاری نزیکەی 6 مانگە و لە ڕێگەی ڕۆژنامەی جەماوەرەوە خستومانەتەڕو، بۆیە بە پێویستی دەزانین جارێکی تر لە ڕێگەی سایتی دەنگەکانەوە دوبارە بیخەینە ڕوو، چونکە ئەوەی هەستی پێدەکەین بەردەوامی ئەو گرفتانەیە و لە ڕۆژگاری ئەمڕۆشدا دوبارە بونەتەوە.

سازدانی تەوەر : ڕێبوار ڕەزا چوچانی : rebwarreza1983@yahoo.com

....

" 3 "

دەسەلات، کەلاوە، کۆمەلگە

ئاسۆ جەبار

ئەم وتارە هێندەی ڕەخنەیە لەکۆی ئەو سیستمە کولتورییەی کە نەوەی نوێ تیایدا دەژی هێندە دڵنیاکەرەوەیەکی فەنتازی نییە، هێندەی ئاماژەدانە بە وێرانەیەکی فەرهەنگیو شارستانی هێندە وتارێکی گەشبینانە نییە.

نەوەیەك لەبەردەم دیاردە هەرە گەورەکانی جیهاندا، لەبەردەم کرانەوەی گەورەو خەیاڵی گەورەو دنیای بێ سنور و کەناڵی ئاڵووالای فەزایی، لەبەردەم ژیانگەلێکی جیاوازو هەمەڕەنگ، لەنێوان تێکەڵاوبوونێکی بێشوماری کولتورەکانو کولتورە داخراوەکەی خۆیدا، لە نێوان توراسێکی گەورەی ئاینیو کولتوری ئاینیدا کە ڕەگوڕیشەیان دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتاکانی ئەو خەیاڵدانە ئەنتۆلۆژییەی مرۆڤ، دەگەڕێتەوە بۆ ئەلفو بێکانی تەوتەمو خوداناسی، دەگەڕێتەوە بۆ کەلەپورێکی بەرفراوانی ئاینی تێکەلاَو بە ئارەزووگەلێکی مەیدانی بەرفراوانی بیروباوەڕی کۆنو نوێ. ئەم بوونەوەرە ئاڵۆزەی کە تا ئەوڕۆکە قسەی زۆری لەسەر نەکراوەو لەبەردەم بێبایەخییەکی گەورەدایە، کە تا ئەم سەروەختە پرۆژەیەك نەبووە بۆ

خوێندنەوەی ئەو و جوگرافیاکانی ژیانی ئەو نەوەیەی کە لەناوەندی ئەو ژیانە جەنجاڵەدا دەگوزەرێ‌و لە پەراوێزیشدایە، لە کرۆکی ئەو دیاردانەدا ئەژی، سەرباری فەرامۆشبوونی لە سەرەتاکانی ئەو وێنانەدایە، لە کۆمەڵگە داخراوەکانی دنیادا سەرلەبەری تاکەکانی کۆمەڵگا لەبەردەم ترادیسیۆنێکی باوی کولتوری‌و کۆمەڵایەتی‌و ژیاری‌و ئاینی دان، هەڵبەت نەوە نوێکانیش بێبەش نین لەم کاریگەرییانە. ترادیسیۆنەکانی نێو کولتوری کۆمەڵایەتی کۆمەڵگا پانتاییەکی بەرفراوانی ژیارییە بۆ بەرهەمهێنانی ماناوو ڕەمزو وێنەو مامەڵەکردن، ڕێکخەرێکی زەبەلاحی مرۆییە بۆ بەگەڕخستنی ژیانێکی دیاریکراو بۆ جڵەوکردنی سەرلەبەری ئارەزووەکان، بۆ هێورکردنەوەی سەرلەبەری پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی تاکەکەس‌و گروپ‌و چینە کۆمەڵایەتییەکان. ماشێنێکی گەورەیە بۆ لێخوڕینی مرۆڤ‌و پەیوەندی‌و ئارەزووەکانی، ترادسیۆنی کولتوری ناوەندێکی ژیارییە بۆ تەفسیرکردنی دنیاو کۆمەڵگاو دیاردەو ویست‌و ئارەزووە مرۆییەکان. بە ڕاستی کاتێك باس لە نەوەی نوێ دەکەین ناکرێ باس لە کولتورو کۆمەڵگاو ترادسیۆن‌و کایەو پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگاو دنیای دەرەوەی کۆمەڵگا نەکەین، لەبەرئەوە لەم دەروازەیەوە دەچینە سەر تایبەتمەندییەکانی کۆمەڵگای داخراو، یەکەمین تایبەتمەندی کۆمەڵگای کوردی وەك کۆمەڵگایەکی داخراو لەم ئاستەی ئێستادا کۆمەڵگایەکە لەئاستێکی ژیاری دابڕاودا تەواوی کایەو پێکهاتە کۆمەڵایەتی‌و کولتورییەکانی بەداخراوی ماوەتەوە.

دنیای داخراو

دنیای داخراو دنیایەکە کە ژمارەی مزگەوت‌و بارەگای حیزبەکانی سەدان ئەوەندەی زانکۆو پەیمانگەکان‌و دەزگای ڕاستەقینەی گەنجان‌و ناوەندە ڕۆشنبیرییەکانێتی. دنیای درۆ گەورەکانی دەسەڵات‌و حکومەت‌و حیزبە لەگەڵ هاوڵاتیاندا، دنیای تاڵانکردنی ژیانە بەناوی مەرگەوە، دنیای بێبایەخکردنی قسەکردن‌و ڕەخنەگرتنە، دنیای ئەحبابەکانی حیزب‌و هەژارکردنی کۆمەڵگەیەکە لەڕێی چەوسانەوەی ئابوری‌و فەرهەنگی‌و سیاسی‌و ناعەدالەتییەوە.

دنیای کۆمەڵگە داخراوەکان دنیای دووبارەکردنەوەی ژیانە لەئاستێکی هەژاری مەعریفیدا. هاوکات دنیای بەتاڵکردنەوەی هەر ماناو واتایەکە لە پێکهاتە هەرە جەوهەرییەکانی، دنیای ساختەکاری‌و جەهلێکی گەورەیە بە ژیان‌و کارەسات‌و گۆڕانکاری‌و برەودان بە ڕوانین‌و دنیابییە جیاوازەکان. هەروەها دنیای ڕازاندنەوەی جەهلە، ئارایشتکردنی بێباکی‌و کەمتەرخەمی‌و ئاووڕنەدانەوەیە لە مێژووییەکی دوورودرێژی پڕ لە گۆڕانکاری‌و سود وەرنەگرتنە لەهەر گەمژەییەکی سیاسی‌و بێ ماناکردنی خودی ژیان‌و فەرهەنگ‌و گۆڕانکارییەکان.

ئێمە دەبێت پرسیار لەوە بکەین، ئایا لەبەردەم چ دەسەڵات‌و کۆمەڵگەو کولتورو فەرهەنگێکداین، ئێمە سەر بە چ مەودایەکی ڕوانین‌و دنیابینییەکین بۆ دنیاو خۆمان‌و تێگەیشتن لە گۆڕانکاری‌و ئەو ئاستە ژیارییەی تیایدا دەگوزەرێین، ئێمە چۆن بیردەکەینەوەو ئەزمونی ئێمە لەگەڵ خودی ژیان‌و ئەو ئاستە دیاریکراوەی کولتورو ئەو ئاستە نامۆیەی فەرهەنگە جیاوازەکانی دەرەوەی خۆمان لە چ ئاستێکدایە، هەموو ئەم پرسیارانە نیگەرانمان ناکات بەو کولتورە هەژارەی کە ئاستی تێگەیشتنی لە دنیاو گۆڕانکاری‌و دیاردەو بایەخدان بە مرۆڤ وەك بوویەکی کاریگەرو زیندوو، ئێمە خاوەنی کۆمەڵگەو دەسەڵات‌و ناوەندێکی داخراوی کولتورین کە سیخناخە لە جەهلا بەرامبەر خودی ژیان‌و سەرلەبەری ئەو گۆڕانکارییە گەورانەی کە ڕۆژانە سات بەسات ڕوودەدەن‌و ئێمەی

بێئاگا لەدنیا، بێبەش لەهەر بەشدارییەکی کاریگەر بە روانینێکی داخراوەوە کە سەرلەبەری دنیابینییەکانی ئێمەی لە کۆمەڵێك حیکایەتی بچوکدا بەندکردووە.

ئێمە کە تێزێکی گەورەی وەك کۆمەڵگەی داخراو دەخەینە بەرباس‌و راڤەکاری، تەنها لەبەرئەوە نییە ئێمە تەنها ئەو دنیا داخراوە وەك خۆی باس بکەین‌و دووربکەوینەوە لەهەر روانین‌و کلێشەسازییەکی دیاریکراو، نەخێر مەبەستەکانی ئێمەو کاری میتۆدی ئێمە لەسەر ئەم کۆمەڵگەیە بە ئەندازەیەکی رەخنەییە، کە دووردەکەوینەوە لە هەر بەراوردکارییەکی نا مەعقول‌و نائەکادیمی کە دنیای رەخنە دابەشدەکات بەسەر رەخنەی داهێنەرو رەخنەی روخێنەر، لەبەرئەوەی ئەم دابەشکردنە نەریتییە بەرلەوەی بەرهەمی روانینێکی کۆنزێرڤاتیڤانە(کۆنەپەرستانە) بێت بۆ دنیا، بەرهەمی خەیاڵدانێکیشە بۆ جیاکردنەوەی باش لە خراپ، چاکە لە شەڕ، بەڵام ئێمە بۆئەوەی بەردەوام نەکەوینە نێو ئەو ئاستە ترادیسیۆنیە داخراوەوە، کار لەسەر هەڵوەشانەوەو وردکردنەوەی پێکهاتە هەرە ناوکۆیی‌و جەوهەریی‌و لابەلاکانی کۆمەڵگەو تەواوی ئەو کایەو پێکهاتە کۆمەلأیەتی‌و کولتوری‌و سیاسیانەی کە لەیەکەیەکی هاوبەشی نادیاریکراودا کاریان هەژارکردنی کۆمەڵگەیە لەڕووی کۆمەلأیەتی‌و فەرهەنگی‌و روانین‌و دنیابینییە جیاوازەکانەوە.

کەواتە ئێمە خاوەنی چ جۆرە کۆمەڵگەیەکین..؟ ئێمە بێجگە لەوەی خاوەنی کۆمەڵگەیەکی داخراوین، خاوەنی کۆمەڵگەیەکی هەژاریشین لەڕووی مەعریفی‌و فەرهەنگییەوە، خاوەی کۆمەڵگەیەکی ماندوو وهیلاکین، بەڵام بەو مانایە نا ئێمە هیلاکی دنیایەك کارو ئەکشن‌و روانین‌و کاریگەری‌و مامەڵکردنی فەرهەنگین، بەڵکە هیلاکی کولتورێکین تا سەر ئێسك کولتورێکی بازنەیی داخراوە، پڕە لە ترادسیۆنی(نەریتی) بیٚ مانا، لێوانلێوە لە دووبارەبونەوەو رۆتین‌و سیخناخە لە حیکایەتی بچوك‌و بێسود، بەڵام رەنگە لەم گفتوگۆیەدا بەپێی پێویست نەتوانین بچینە نێو قولأیی باسکردنی ئەم کۆمەڵگەو کولتورە، بەڵام هێندە هەیە، دەبێت ئەوە بزانین کە ئێمەی مرۆڤ لەم دەڤەرە ئاڵۆزەدا سەرباری ئەو هەژارییە کولتورییە گەورەیەی کە تیایدا دەگوزەرێین، لە سەرگەردانییەکی گەورەی سیاسی‌و فەرهەنگی‌و کۆمەلأیەتی‌و ئابوریدا دەژین‌و، روانین‌و دنیابینییەکانمان هێندە لاوازە کە توانای راڤەکاری‌و تێگەیشتنمان لە دنیاکانی دەرەوەی خۆمانی بە ئەندازەیەك بچوککردۆتەوە، کە ئاگامان لە مافەکان‌و ئەرکەکان‌و پەیوەندی نێوان ئێمەو دامەزراوەکان نییە، هاوکات تەواوی روانینەکانی ئێمە بە قەدەر هێڵێکی پەیوەندی بە دنیاکانی دەرەوەی خۆمان کاریگەر نییەو لە ئاستی سفری پەیوەندیداین، لەبەرئەوە نا ئێمە ناتوانین پەیوەندی لە دەرەوەی خۆمان دروست بکەین، نەخێر یەکەمینجار هۆکاری هەرە سەرەکی ئەم نا پەیوەندییە دەگەڕێتەوە بۆئەوەی کە ئێمە پەیوەندیمان بە خۆمانەوە نییەو لەئاستێکی زۆر خراپی پەیوەندی‌و مامەڵەکردنداین بە خۆمانەوە، ئیتر چۆن دەتوانین پەوەندییەکی دروست لە سنوری دەرەوەی خۆمان دروست بکەین، ئێمە تا خۆمان نە ناسین ناتوانین دنیاکانی دەرەوەی خۆمان بناسین‌و ژیان‌و فەرهەنگ لەگەڵیاندا دابەشبکەین.

بێگومان نەوەی نویٚ دەکەوێتە بەردەم هەردوو بازنە ژیارییەکەی ناوەندی کۆمەلأیەتییەوە، کەوتۆتە بەردەم رازیبوون بە مانای گوێڕایەڵی‌و سەرسامی بەمانای دەرچوون لە فەرهەنگ، لە ئاستی یەکەمدا رازیبوون شتێك نییە باس لەجیاوازییەکانی خۆی بکات، فەلسەفەیەك نییە لەدەرەوەی فەرهەنگ‌و مۆراڵ، تەنها گوێڕایەڵییەکی سەرتاسەری ئەو بوونەوەرەیە کە لە هەستیارترین ساتەوەختە سایکۆلۆژی‌و ژیاری‌و کولتورییەکانی خۆیدا

نەکەوتۆتە بەردەم بەرپرسیارییەتێکی ئەوتۆی ژیاریی واوە کە ئەرکی بەریەککەوتنی ئاستە جیاجیاکانی ژیاری لەئەستۆدا بێت، هاوکات شوێنگەی ئەو بوونەوەرە لە نەخشەی ژیاندا دەکوێتە سەر هێڵە بەرفراوانەکەی ژیانی کۆمەڵایەتی‌و ترادسیۆنی باوی روانینی مێگەل، مرۆڤی گوێڕایەڵ دابراو نییە لە ستراتیژی ناوەندو ستراکتۆری ژیان، بەڵکە پێکهاتەیەکی پەیوەندیخوازی ئاسایی نێو کۆمەڵگایە، کایەکی تێکەڵە لە مۆڕاڵی کۆمەڵایەتی‌و میراتی کولتوری‌و کەلەپوری بەجێماوی نەوەکانی پێشوو، ئاوێتە لەترادسیۆنی روانین، ترادسیۆنی هەڵسوکەوت، فەنتازیای دەستەجەمعی، حیکایەتی گەورەی وەك ئاین‌و فەلسەفەیەکی وەهمی‌و یۆتۆبی بۆ کۆمەڵگا، فەنتازیای سەروەرییەکان‌و فەنتازیای حیکایەتە بچوکەکان. دواجار مرۆڤی گوێڕایەڵ بچوکترین پارچەی ئەو ئامێرە گەورەیەیە کە ناوی کۆمەڵگایە، بچوکترین بزماری ئەو ماڵە داخراوەیە کە ناوی کۆمەڵگای داخراوە. لە هەمانکاتدا لەکۆمەڵگا کراوەکانیشدا ستراکتۆری ناوەند ئەو مرۆڤە گوێڕایەڵەمان بۆ بەرهەمدێنێت، هەرچەندە لە فۆرم‌و ناوەڕۆکی ستراکتۆری جیاوازدایە، لە بوونەوەری بیرۆکرات‌و لە ستراکتۆری تەنیاییدا، بەڵام لە ئاستێکی ژیاری پێشکەوتوودا، ئەوەی لەکۆمەڵگا کراوەکاندا تایبەتمەندی وەرگرتووە نەبوونی حیکایەتێکی گەورەیە، کولتورو کۆمەڵگا بەگشتی لە ئاستی نەوەکانی پێشخۆیدا کاریگەرییەکی ئەوتۆیان نییە لە دروستکردنی ئەو ستراکتۆرەدا. هاوکات هەنوکە ستراکتۆرێکە بۆ نەخشەکانی ئەو ئاستە ژیارییە پێشکەوتوەی کۆمەڵگای کراوە، تاکەکەس لەگەڵ ئازادییەکانیدا دابەشدەبێت‌و مافەکانی لەسەرەتاوە تا کۆتایی بەپێی یاسا بەسەر خۆی‌و ئەوانی دیکەدا دابەشدەبێت. لەڕاستیدا کاری ئێمە لەم باسەدا پێشکەشکردنی جیاوازییەکانی نێوان کۆمەڵگای داخراو و کۆمەڵگای کراوە نییە، بەقەدەر ئەوەی قسەکردنە لە کایەو پێکهاتەو ستراکتۆرەکانی کۆمەڵگای داخراو لەڕێی سەرچاوەگەلێکی هاوپەیوەند بە باسەکەوە.

لە پاڵ نەوەی گوێڕایەڵدا، لە پاڵ ئەو نەوەیەدا کە رازییە بەسەرتاپای ژیان‌و فەنتازیاکانی، رازییە بە نەبوونی خۆشگوزەرانی‌و ئەلف‌و بێکانی ئازادییەکانی تاکەکەس، رازییە بەو میراتە کولتورییە، رازییە بەو نادنیابینییەی کە ناگاتە ئەودیو سنورەکانی بازنە داخراوەکانی کۆمەڵگاو مۆڕاڵەکەی، لەپاڵ ئەو بوونەوەرە دەستەمۆیەدا" نەوەیەك هەیە لەبەردەم کولتوری باوی کۆمەڵگاو کرانەوەی دنیادا، دەستەوئەژنۆ لەبەردەم پەیوەندییە بێحاسڵەکانی ژیان‌و جیهانگیریدا، دابڕاو لەبەردەم خودئاگاییەکانی خۆیی‌و ناخودئاگاییەکانی مێگەلدا، کوژراو لەنێوان چەپاندنەکانی کۆمەڵگاو ئاین‌و وێنە گەرم‌و پڕ لە خرۆشەکانی سێکسی ئازاددا، لە نێوان داخرانی کۆمەڵگاو فەلسەفەی سەفەرو مرۆڤی گەشتیارو مرۆڤی مۆدێرندا، سەرسام لەبەردەم کەناڵە لۆکاڵییەکانی کۆمەڵگاو کەناڵە کراوەو ئازادو هەمەڕەنگەکانی دەرەوەی خۆی.

ئەم مرۆڤە کە مرۆڤێکی گوێڕایەڵ نییە بەمانا سایکۆلۆژی‌و مۆدێرنەکەی لەکۆمەڵگای داخراودا، تاڕادەی مرۆڤی گوێڕایەڵ نەتواوەتەوە لەئەتکێتە وێرانەکەی ئەو میراتە فەرهەنگییەدا، تاڕادەی گوێڕایەڵی دەستەمۆی دەستی مێگەل‌و کولتورو ئاین‌و حیکایەتە گەورەکان نییە. بوونەوەرێکە تا ئەندازەی هەڵاتن بوونەوەرێکی سەرسامە، تا ئەندازەی دوورکەوتنەوەو نا کاریگەری‌و بوونەوەرێکی پارچەپارچەیە، نەوەی کلیپەکانە، شەیدای سەرشەقامەکان‌و مانەوەیە لە کڵەپە وەهمییەکانی نێو خەیاڵیدا. لە ڕاستیدا ئەوەی ئێمە باسی لێوە دەکەین، ئەوڕۆکە جێی بایەخی کۆمەڵناسی ئەزموونگەرایی یان جێبەجێکاری نییە، لە کاتێکدا ئەو تەقلیدە وێرانەی سەرلەبەری بواری کۆمەڵناسی رۆژهەڵاتی گرتۆتەوە، کەرەستەکانی کۆن‌و سەرچاوەگەلێکی تەقلیدی

بەكاردەبات بۆ راڤەكردنی ئێستاو قسەكردن لەسەرستراكتۆری پێكهاتەكانو شیكردنەوەی كایەو دەروازە كۆمەڵایەتییەكانی كۆمەڵگا، بەڵام دواجار ئەم تەقلیدە پرسیارگەلێكی هەنوكەیی ناوروژێنێت، دەروازەیەكی دیكەش بەسەر مرۆڤی مۆدێرنی ئەم سەردەمەدا ناكاتەوە .

لە راستیدا گەڕانەوە بۆ دەرئەنجامو دنیابینییەكانی سەردەمی مۆدێرنو چەمكی مۆدێرنە، فەزایەكی دیكە بۆ سەرسامییەكانی ئێمە فەراهەمدەكات، قۆناغێكی دیكەی روانین بۆ سەرلەبەری كۆمەڵگاكان تەرخاندەكات، هاوكات كۆمەڵگایەك نادۆزیتەوە لە دنیادا دەستی مۆدێرنە نەیگەیشتبێتێ، وێرانەیەك نییە لەجیهاندا كارلێكراو نەبێت بە كەرەستەو تەكنیكو بیركردنەوەكانی مۆدێرنە، دەرگایەك نادۆزیتەوە لە دنیادا مۆدێرنە لەپشتییەوە رانەوەستابێت، ئەوڕۆكە خەیاڵێك نییە كاریگەری خەیاڵو فەنتازیاكانی مۆدێرنەی بەسەرەوە نەبێت، لێرەوە بەختیار عەلی پێمان دەڵێ :" دیارە مۆدێرنە لە سەرتاسەری دونیادا جوڵەیەكی ناوەكی خێراتری دروستكرد، هاریكاری گەورەی مۆدێرنە تەنیا هاریكارییەكی تەكنیكی نەبوو، بەڵكو هاریكارییەكی ریشەی دیكە بوو، كە تایبەتبوو بە ستراكتۆری فەلسەفی مۆدێرنە، مۆدێرنە چۆن بەرهەمهێنی ناشونالیزم بوو، لەهەمانكاتدا بەرهەمهێنی ئەنتەرناسیونالیسو كۆسمۆپۆلییەتیش بوو. دۆزینەوەو یەكدیناسینی كولتورەكان بەشێكی گرنگی كۆی پرۆسەی مۆدێرنەیە، مۆدێرنە كۆی كۆمەڵگاكانی خستە پێشدەم راستییەكی گەورە كە هێزی كۆمەڵگا لەناسینی خۆیدا نییە بە تەنیا، بەڵكە ناسینی جیهان مەرجی سەرەكیو گەورەی هەموو ژیانێكی داهاتووە، مۆدێرنە جۆرە چێژێكی دیكەی خستە سەر چێژەكانی مرۆڤ، چێژی گەشتو ناسینو تێكەڵاوبوون بە كولتورەكانو بینینی زەمینە تازەكان. ئەوە زەمینەی بۆ فەلسەفە سەرتاسەرییەكانیش خۆشكرد، ئەو فەلسەفانەی چارەنوسی مرۆڤایەتییان بەستەوە بەیەك هێڵی گەشەی سەرەكییەوە"(بەختیار عەلی، كۆمەڵگاو مندالە نامۆكانی، خوێندنەوەیەك لە وێنەو ئەفسانەكانی سەفەرو تاراوگەبووندا، بەشی یەكەم، گۆڤاری رەهەند،ژ(12-13) ساڵی 2001، ل34)، لێرەوە بە پێویستی دەزانم بگەڕێینەوە سەر سێ كارخانەی گەورەی بەرهەمهێنانی مۆراڵو پەیوەندییەكانی مرۆڤ بەو ئاستە ژیارییەوە كە كۆی بەرهەهێمنانی ستراكتۆرێكی كۆمەڵایەتی دانەبڕاوە لەیەكتری.

بەحیزبیكردنی كۆمەڵگە

بەلایەنی كەمەوە پرۆسەی بە حیزبكردنی كۆمەڵگاو دامودەزگاو پێكهاتەو ناوەندەكانی هەوڵێكە بۆ دەستەمۆكردنی هاوڵاتیانو پەروەردەكردنیان لەسەر میتۆدێكی داخراو و مۆدێلێكی شیاو بە حیزبو ئەركو پێشبینیەكانی كە لەو فەزایەدا دنیایەك چەمكی وەك كۆمەڵگای مەدەنیو دیموكراسیەتو مافی هاوڵاتیان دەكەونە بەر رەحمەتو ئارەزوەكانی حیزب، كاتێك حیزب دەبێتە سەروەرو جێبەجێكارو خزمەتگوزارو بەهێزو بە دەسەڵاتو خاوەن یاساو داڕێژەری تەواوی بڕیارەكان لەكۆمەڵگا داخراوەكاندا، ئەوا دیاردەی حیزبسالاری دێتە گۆڕێو جێشوێنی كرانەوەو كۆمەڵگای مەدەنیو ژیانی ئازادانەی تاكەكەسو كایەو پێكهاتەو دامودەزگاكان دەگرێتەوە. كەواتە پرۆسەی داخڵكردنی حیزب بۆ نێو تەواوی كۆمەڵگا پرۆسەیەكە بۆ شەرعیەتدان بە ستەمكاریی دەسەڵاتی رەهای حیزبسالاری بە تەواوی كایەو پارتو مەزهەبەكانەوە، ئەم پروسەیەش بەدەر نییە لە ئەركی ستەمكارانەی ئەو هێزانەو هاوكات داگیركردنێكی موتڵەقیانەی حیزبە لەڕێی كایەكانییەوە. بەڵام بەپێچەوانەی ئەم دەسەڵاتەوە دنیایەكی دیكەو ناوەندێكی دیكە هەیە پێی دەوترێت

کۆمەڵگای مەدەنی و ئازادی هاوڵاتیان و سەربەخۆیی تاکەکان و ناوەندەکان لەکایە حیزبی و مەزهەبی و بزوتنەوە دینییەکان.

بەختیار عەلی دەڵێ :" هێزی حیزبی ئێمە لەدوای راپەڕینەوە پابەندی توانایەتی لەسەر پاوانکردنی زیاتری ئابوری و ئیدارە و هێزی میلیشیایی بۆخۆی. واتە خودی هێزی حیزبەکان، ئەو هێزەیە کە لە کۆمەڵگەی دەدزن، چونکە ئابوری موڵکی کۆمەڵگایە موڵکی حیزب نییە، هەر کاتێکیش ئابوری حکومەت لە ئابوری حیزب جیانەکرایەوە، قسەکردن لە دیموکراسیەت نوکتەیەکی گەورەیە"(لە گوتاری دیموکراسیەت و وەبیرهێنانەوەیەکی زۆر سادەی بنەما نەگۆڕەکانی دیموکراسییەتی زۆرو دیموکراسییەتی کەم،دیموکراسییەتی گەنج و دیموکراسییەتی پیر،لەکتێبی رۆشنبیر،کۆمەڵگا،دیموکراسییەت،ساڵی2000،ل25)، بەختیار عەلی ئەم دۆخە بە ئەمارەتی حیزبی ناودەبات، دواجار ئەو ڕۆتینەی حیزب یان ئەمارەتی حیزبەکان دەیخوازێ، دەرئەنجام داخستنی ئەو دنیایەو بچوککردنەوەیەتی بۆ سەرلەبەری پەیوەندییە حیزبییەکان و ئاستی رۆشنبیرییەکی بەراوردکارانەی گشتی و بەخشینی مەکرەمەی دەسەڵات بە سۆفییەکانی تەریقەتی حیزب. حیزب لەم رەوت و پەیڕەوەدا لەڕێی دروشمەکانییەوە خۆی دەکات بەو ناوەندو کایەو پێکهاتە کۆمەڵایەتی و رۆشنبیری و سەندیکاییەکانەوە، لەڕێی مژدەکانییەوە سەرلەبەری ژیان کورتدەکاتەوە بۆ ئایندەیەکی چاوەڕوانکراوی هاوشێوەی سەرزەمینی بەڵێنپێدراوی ئیمانداران. لەڕێی کردەی هەژموونگەریانەیەوە هاوکێشەی دەسەڵات و کۆمەڵگا و حیزب و ناوەندەکان رێکدەخات، لەڕێی سنوردارکردنەوە دنیا بەسەر ناوەندو پەراوێز، سەنتەرو دەرەوەی بازنەدا دابەشدەکات. هاوکات لەبەرامبەر ئەم هەژموونەدا دەسەڵاتە لۆکاڵییەکانی دەرەوەی حیزبی بەهێز یان دەسەڵاتدار خۆیاندەکەن بە ئۆپۆزسیۆن، بەڵام چ جۆرە ئۆپۆزسیۆنێک، کە هاوشێوەی دەسەڵاتی بەرامبەرێتی لە ئەرک و کارو گوزەراندنی حیزبدا، ئەوەی دەکەوێتە دەرەوەی ناوەند دەکەوێتە لیستی دووەم و سێیەمی بایەخ و گرنگی پێدانەکانەوە کە خەڵک و هاوڵاتیانە، هاوکات ئەوەی دەکەوێتە ناوەندیشەوە دەکەوێتە لیستی یەکەمی بایەخپێدانی حیزب و دەسەڵات و حکومەتی وەهمییەوە، ئەم پرۆسەیەش هێندەی هەوڵێکی دیکتاتۆریانە بۆ وێرانکردنی کۆمەڵگەو بەرپاکردنی کەلاوەیەکی فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابوری، هێندە ماشێنێک نین بۆ بەرفراوانکردنی رووبەرەکانی ژیان و خۆشگوزەورانی بۆ هاوڵاتیان.

لۆکاڵیزەکردنی دەسەڵات و حیزب و هێز لەلایەن ناوەندەکانی دەسەڵاتەوە هەژمونێکی سەرتاسەریی شێواوی کۆمەڵایەتی دەخولقێنێت بۆ بەرجەستەکردنی حیزب لەناوەندو دەستەو کایەکاندا، بەڵام ئەم لۆکاڵیزەکردنە سەرزەمینێکی بەرفراوانیشی خولقاند بۆ شێواندنی شوناسی دامودەزگاکان، یان شێواندنی مەهامی تاکەکەس و هاوڵاتی لە کۆمەڵگا و ناوەندەکانیدا، بچوککردنەوەی سەرزەمینە ژیارییەکانی ئاستی پێشکەوتنی کۆمەڵگایە لەتەواوی رووبەرەکانی ژیان و ئەرک و راژەی تاکەکەس و گروپەکان، ئەم کولتورە سەپاندنێکی ناچارانەی دەسەڵاتە لۆکەڵییەکانە بەسەر تەواوی سەرزەمینە وەهمییەکانیدا. کاتێك باس لەسەرزەمینی وەهمی دەکەین بۆ حیزب لە خۆڕا نییەو هاوکێشەیەکی باوی ژیانی سیاسی حیزبەکانە، بۆنمونە حیزب پێی وایە تەواوی ئەو بوونەوەرەی پێی دەوترێت خوێندکار یان گەنج بەسەر رێکخراوە جیاجیاکانی حیزب یان خوێنکارییەکاندا دابەش بوون، زۆرجار دەسەڵات سەرزەمینە وەهمییەکانی خۆی لە کۆبوونەوە

جەماوەرییەکاندا دەستنیشان دەکات و دەیانپێوێت. بەلایەنی کەمەوە حیزبێك لە حیزبەکان دەگاتە ئەو باوەڕەی کە خەڵکانی پەراوێزی شار لە خزمەتی ئەوان و حکومەتدان و لایەنگیری ئەو دەکەن، پاش ئەو بەئاگاهاتنەوەیە سەیردەکات مەعشەرێکی گەورەی لە ئۆپۆزسیۆنی نەخوێنەواری مەزهەبی بۆ دروستبووە. کاتی واهەیە حیزب دەگاتە ئەو باوەڕەی سەرزەمینی زانکۆ سەرزەمینێکی تاراجکراوە بۆ حیزب و دەسەڵات، سەرجەم مامۆستاو خوێندکارانی لەژێر سایەی حیزبدا لەو سەرزەمینە وەهمیانەدا ستایشی حیزب دەکەن و سەندیکاکان موڵکی ئەون، زانکۆو مزگەوت و ناوەندە رۆشنبیری و مەدەنییەکان موڵکی ئەون و خاوەنداری یەکەمی ئەو ژیان و گوزەرانەیە. لەڕاستیدا حیزب کاتێك دەگاتە ئەو باوەڕەی سەرلەبەری ناوەندەکانی ژیان و گوزەرانی مەدەنی موڵکی موتڵەقی ئەون، ئەوکاتە کۆمەڵگەی مەدەنی بوونی نابێت و بەو شێوەیەی ئەو دەیخوازێ بونیادنانرێ، تا حیزب و دەسەڵات و ناوەندە حیزبییەکان دوورنەکەونەوە لە دامودەزگا مەدەنییەکان، کۆمەڵگەی مەدەنی دروستنابێت و ناشتوانرێت بەم حاڵەی ئێستاوە باس لە چوارچێوەیەکی شیاوی دیموکراسیش بکرێت بۆ ژیانی ئازادانەی هاوڵاتیان. بەڕاستی دیموکراسی تەنها دەستەبەرکردنی ئازادی نییە بۆ تەواوی حیزبە سیاسییەکان، دیموکراسی لە خراپترین حاڵەتدا ژیانی ئازادانەی هاوڵاتیانە لەژێر سایەی یاساو تاکە یەك حکومەت و دامەزراندنی ناوەندو دەزگای مەدەنی. دواجار وەك مارکس دەڵێ "لە کۆمەڵگای مۆدێرندا هەر تاکەکەسێك دەسەڵاتی کۆمەڵایەتی و پەیوەندی بە کۆمەڵگاوە لە گیرفانی خۆیدایە "" نەوەك لە گیرفانی حیزب و دامودەزگا حیزبییەکانی ئەمارەتدا.

لەڕاستیدا لێرەدا ئێمە باس لەوە ناکەین کە دەسەڵاتگەلێکی دیکتاتۆری تا ئەوڕۆکە هێزگەلێکی پاوانخوازی وێرانکارن بۆ داگیرکردنی کۆمەڵگەو سەرلەبەری سەرچاوە ماددی و فەرهەنگییەکانی کۆمەڵگە، نەخێر کێشەکە لەوەدا نییە کێ دیکتاتۆرەو کێ دیکتاتۆر نییە، بەڵکە گرفتەکە لەوێوە دەسپێدەکات کە دەسەڵاتگەلێکی دیکتاتۆری ئەم سەردەمە هەن کە بوونەتە زمانحاڵی یەکەمی دیموکراسییەت و ژیانی مەدەنی و دنیای مۆدێرن و کەناڵەکانی راگەیاندن سیخناخ دەکەن بە دروشمی پێکەوەژیان و ئازادی و دیموکراسی، بەڵام لە واقعدا ئەوەی حساب بێت بۆ رەئی هاوڵاتیان و رایگشتی ناکرێت، بە هیچ شێوەیەك لەئاست یەکتر قبوڵکردنیشدا نین، هیچ جیاوازییەك قبوڵناکەن، بەجیاوازییەکانی خۆشیانەوە، سەرجەم دەزگاو سەرچاوە ئابوری و سیاسییەکانیان مۆنۆپۆلکردووەو بوونەتە سەرداری تەواوی سەرچاوەکان و راو بڕیارە چارەنوسسازەکان.